

Nekaj opažanj o antičnih virih za »pretenturo Italije in Alp«

Blanka Kovačič in Gregor Pobežin*

UVOD

Apijan v sedmem poglavju predgovora k svoji *Rimski zgodovini* v bežni zabeležki povzame zgodbo, ki na prvi pogled deluje komaj verjetna: »Kot gospodarji večjega dela kopnega in morja skušajo [Rimljani] to oblast raje preudarno zadržati, kakor pa da bi skušali svojo vladavino ponesti med revna barbarska ljudstva brez gospodarskih izgledov. Poslanstva nekaterih od teh ljudstev sem videl v Rimu; skušali so se predati cesarju in biti podložni Rimu, a jih cesar ni uslišal, saj Rim ne bi imel ničesar od njih ...«¹ Sodobnega bralca je literarni *topos de libertate* dovolj globoko zaznamoval, da se mu lahko zazdi Apijanova omemba barbarskih ljudstev, ki so živela onkraj obrambnih limesov, literarna hiperbola, vendar se najverjetneje nanaša na konkretna odposlanstva germanskih ljudstev vzdolž donavskega limesa, ki so v rimskem imperiju videla stabilnost in možnost varstva pred zunanjimi pritiski,² o čemer bo pričujoče besedilo še spregovorilo.

Apijanova pripomba o »barbarskih ljudstvih«, ki jih je cesar zavrnil, ker »od njih ne bi imel dobička«, je uokvirjena v geografsko-historični

* Univerza na Primorskem, Fakulteta za humanistične študije, Titov trg 5, Koper; blanka.kovacic@gmail.com; gregor.pobezin@fhs.upr.si.

1 App., *Prooim.* 7: ὅλως τε δι' εὐβουλίαν τὰ κράτιστα γῆς καὶ θαλάσσης ἔχοντες σώζειν ἐθέλουσι μᾶλλον ἢ τὴν ἀρχὴν ἐς ἄπειρον ἐκφέρειν ἐπὶ βάρβαρα ἔθνη πεινιχρὰ καὶ ἀκερδῆ, ὧν ἐγὼ τινὰς εἶδον ἐν Ῥώμῃ πρεσβευομένους τε καὶ διδόντας ἑαυτοὺς ὑπηκόους εἶναι καὶ οὐ δεξάμενον βασιλεῖα ἄνδρας οὐδὲν αὐτῶ χρησίμους ἔσομένους.

2 Birley, »The Wars and Revolts«, 222; Šašel Kos, *V srcu rimskega imperija*, 236.

povzetek rimske vladavine nad ljudstvi, ki so bila pod rimsko oblastjo (1.1–5) in v primerjavo rimskega imperija z drugimi velikimi imperiji (1.8–11); zadnja tri poglavja predgovora pa razgrinjajo vsebino dela. Šesto in sedmo poglavje, katerega del smo uvodoma citirali v daljšem odlomku, sta umeščeni malodane na sredo predgovora (ne vštveši pregleda vsebine v zadnjih treh poglavjih): Rim je že dvesto let cesarstvo; v državi vladata mir in blagostanje (πάντα ἐν εἰρήνῃ μακρᾷ καὶ εὐσταθεῖ προῆλθεν εἰς εὐδαιμονίαν ἀσφαλῆ); nekatera ljudstva so cesarji podjarmili, drugod so zatrli upore; Rim jim določa kralje, do svojih zaveznikov je lahko tudi radodaren, čeprav je korist manjša od vločka (τῶν ὑπηκόων ἐνίοις προσαναλίσκουσιν, αἰδούμενοι καίπερ ἐπιζημίους ὄντας ἀποθέσθαι); vse kopno in morje imperija – vse to je ena sama trdnjava (φυλάσσουσι τὴν τοσῆνδε γῆν καὶ θάλασσαν ὥσπερ χωρίον). V vsem tem omemba barbarskih odposlanstev, ki so pred cesarja skušala položiti svojo neodvisnost, celo sploh ne deluje zlovesče.

DE BELLO PLURIMARUM GENTIUM ...

Toda čeprav³ na splošno velja, da je (nezadostno historiografsko dokumentirana)⁴ vladavina cesarja Antonina Pija obdobje vsesplošnega razcveta, pa prav zgoraj citirana, le na videz bežna in nepomembna Apijanova notica o barbarskih odposlanstvih namiguje na pomembno težavo v rimski zunanji politiki, ki v zadnjih letih njegove vladavine še ni bila očitna.

Politični in gospodarski klimaks principata se je na zunanjepolitičnem področju odrazil v konservativni (»miroljubni«) politiki,⁵ morda najočitneje poosebljeni v seriji obrambnih zapor – *limesov* –, ki so med (provincialnim) rimskim in (»barbarskim«) ne-rimskim svetom zarezale globoko kulturno in geopolitično cezuro.⁶ V hvalnici

3 Citat iz naslova SHA, Marc. 22.7.

4 Gl. Bratož, *Rimska zgodovina*, 277–9.

5 Zmanjšana zunanjepolitična dinamika sicer ni minila povsem brez vojnih aktivnosti; Antonin, ki sicer nikoli ni zapustil Italije, je s pomočjo sposobnih vojaških poveljnikov vojeval več regionalnih konfliktov. Dal je zgraditi novo utrjeno mejno črto na najožjem delu Škotske (*vallum Antonini*) in izvedel mejni »popravek« v korist Rima na zgornjegermanskem limesu, kjer so Rimljani pridobili 10–35 km širok pas ozemlja.

6 Ta geopolitična zarez sicer ni ustavila gospodarskih komunikacij, ki jih je na neki način celo pospeševala; o pogojih trgovine, ki je obdonavskim ljudstvom, kakor so bili denimo Markomani in Kvadi, omogočala razmeroma nemoteno čezmejno trgovanje, piše Kasij Dion (Cass. Dio 72.11). O trgovini, ki je ljudstvom

Rima⁷ govornika Elija Aristida, ki nalašč zamolči njegove stvarne embleme moči in bogastva,⁸ se velja osredotočiti na nekatera njena nematerialna opažanja,⁹ namreč omembe *ustave* in *državljske sloge*, v katerih ne manjka aluzij na (pozno)republikanske literarne predloge: »Ustavni red velja za vse in po vsej državi enako, zato seveda vladajoči vladajo ne kakor nad drugimi, pač pa kakor med sebi enakimi. [...] Ta red služi in ustreza bogatim in revnim enako; drugače ne gre. Iz te ustave se je tako porodila vse združujoča harmonija; v vašem času je nastalo nekaj, kar se je nekoč zdelo nemogoče, namreč človekoljubna vladavina nad veliko državo, ki je ne uveljavljate s silo.«¹⁰

Vendar pa prav v tem delu Aristidovega enkomija zasledimo – poleg morebitnega cinizma¹¹ – tudi elemente (previdno zakrinkane?)¹² kritike površne rimske zunanje politike, v katero je država zdrsnila po koncu Trajanove vladavine. Povzemimo jo (v prosti priredbi) v nekaj besedah: mesta so lahko brez vojaških posadk (καθαράι μὲν φρουρῶν πόλεις); za obrambo celih provinc so dovolj že posamezni oddelki pehote in konjenice (μόραι δὲ καὶ ἱλαὶ ἀποχωρῶσιν ἐθνῶν ὄλων εἶναι φυλακῆ); vojna je postala nekaj nemogočega in skoraj že snov pripovedk (πόλεμοι δὲ οὐδ' εἰ πῶποτε ἐγένοντο ἔτι πιστεύονται, ἀλλ' ἐν ἄλλωσ μύθωσ τάξει τοῖσ πολλοῖσ ἀκούονται) – in če v kakem zakotju le pride do nje, kar v tako velikem imperiju ni nič nepričakovanega, je to zaradi malopridnih barbarov na samem robu imperija ob Rdečem morju (εἰ δὲ που καὶ συμπλακεῖεν ἐπ' ἔσχαταις, οἷα εἰκόσ ἐν ἀρχῆι μεγάληι καὶ ἀμετρήτῳ παρανοῖᾳ [...] κακοδαμονῖᾳ τῶν περὶ τὴν ἔρυθρᾶν θάλατταν) ...¹³ Morda najbolj kritično ugotovitev – da je namreč *imperij* izenačen z *mestom* – pa najdemo v naslednjem opažanju: »Kar je polis svoji deželi in mejam ozemlja, to je Rim

onkraj limesov omogočila gospodarski razcvet, gl. MacMullen, »Barbarian Enclaves«.

7 Aristid., *Or.* 14.

8 Jarrat, »An Imperial Anti-Sublime«, 218–9.

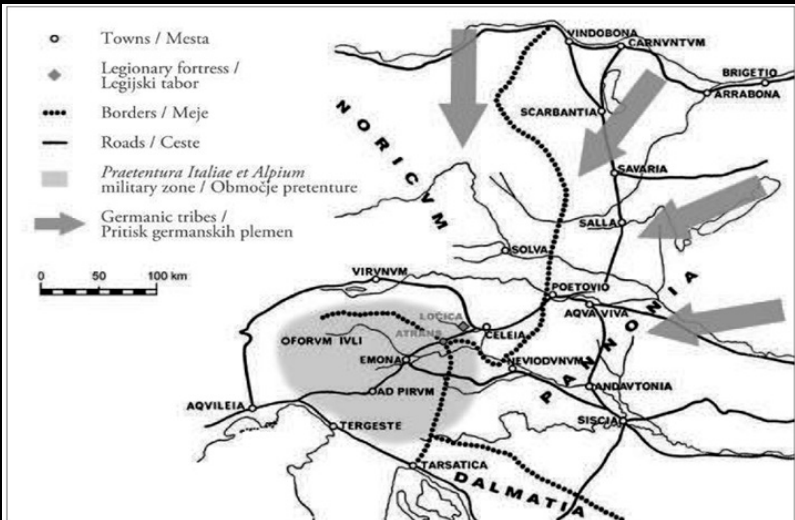
9 Za kratko obnovo govora gl. Bratož, *Rimska zgodovina*, 278.

10 Aristid., *Or.* 14.215: διὰ γὰρ τὸ κοινήν εἶναι τὴν πολιτείαν καὶ οἷον πόλεωσ μιᾶσ, εἰκότωσ οὐχ ὡσ ἀλλοτρίωσ, ἀλλ' ὡσ οἰκείωσ ἄρχοντεσ ἄρχουσιν. [...] οὕτω καὶ πένησι καὶ πλουσίοισι εἰκότωσ τὰ παρόντα καὶ ἀρέσκεσι καὶ συμφέρει, καὶ ἄλλωσ οὐ λείπειται ζῆν· καὶ γέγονε μία ἁρμονῖᾳ πολιτείας ἅπαντασ συγκεκλεικυῖᾳ. καὶ τὸ πρόσθεν δοκοῦν οὐ δυνατόν εἶναι συμβῆναι συνῆλθεν ἐφ' ὑμῶν, κράτοσ ἀρχῆσ ἅμα καὶ φιλανθρωπίας, καὶ μεγάλησ γε, καὶ οὐκ ἐνὸν ἄρχειν ἐγκρατεῖσ.

11 Gl. Pernot, »Aelius Aristides and Rome«.

12 Jarrat, »An Imperial Anti-Sublime«, 226–9.

13 Aristid., *Or.* 14.215–6.

Slika 1: Pretentura Italije in Alp (Lazar, »Tile Workshop«, 280; zemljevid A. Preložnik po: Šašel, »Über Umfang und Dauer«, 228).

vsemu omikanemu svetu, kakor da bi bil glavno mesto ene same dežele« (ὄπερ δὲ πόλις τοῖς αὐτῆς ὀρίοις καὶ χώραις ἐστὶ, τοῦθ' ἦδε ἢ πόλις τῆς ἀπάσης οἰκουμένης, ὡσπερ αὐτῆς χώρας ἄστὺ κοινὸν ἀποδεδειγμένη).¹⁴ Pomnožena z ostalimi Aristidovimi zgoraj citiranimi opaznanji zamisel o »imperiju kot mestu« deluje zlovesče in zveni kot v enkomij zakrinkana kritika imperija, katerega vladajoči establišment je pričel – popuščati.

Po nastopu vladavine Marka Avrelija (in sovladarja Lucija Vera do njegove smrti l. 169) je rimska diplomacija¹⁵ nekaj časa še lahko nadzirala stopnjevanje napetosti vzdolž severnega limesa, vendar sprememba administrativne politike v Zgornji Panoniji najkasneje l. 162¹⁶ in nekoliko kasnejši (165/166) vojaški nabor v Italiji že jasno izkazujeta povečane priprave na vojno, ki jo je Rim odlagal v korist vzhodnih operacij.¹⁷ Leta 166 ali 167 je v Panonijo vdrla večja skupina Langobardov in Obijev, ki jih je rimska konjenica in pehota pod poveljstvom Makrinija Avita Katonija Vindeksa in neznanega Kandida pregnala čez mejo.¹⁸ S tem se je tako rekoč v sklepni fazi partske vojne začela prva faza izjemno obsežne¹⁹ vojne proti veliki skupini germanskih in sarmatskih ljudstev, ki se je vlekla vse do cesarjeve smrti l. 180. Kronologija dogodkov, ki so sledili v tej fazi, je nezadovoljivo pojasnjena,²⁰ zato se je moramo, preden se lotimo osrednjega dela pričujočega besedila, dotakniti v bežnih obrisih.²¹ Kmalu za

14 Aristid., *Or.* 14.214.

15 Šašel Kos, *V srcu rimskega imperija*, 235–7.

16 *Ibid.*, 237.

17 O poteku vojne proti Partom gl. Birley, »The Wars and Revolts«, 217–21; splošnejši pregled s predzgodovino Schlude, *Rome, Parthia, and the Politics of Peace* (zlasti 1–20 in 156–85); krajši pregled z omembo kuge pri Bratož, *Rimska zgodovina*, 280–2; o kugi natančneje Harper, *Fate of Rome*, 65–118.

18 Cass. Dio 72.3.

19 Bratož, *Rimska zgodovina*, 281.

20 Žal o teh dogodkih nimamo konsistentnih antičnih poročil. Ohranjene so fragmentirane notice Rimske zgodovine Kasija Diona, ki so bile uporabljene v kasnejših srednjeveških sintetičnih besedilih. Prav tako pomembna, a mestoma nezanesljiva je biografska skica Marka Avrelija ter Komoda v *Cesarski zgodovini* (*Historia Augusta*) in upodobitve vojaških dogodkov na stebri Marka Avrelija v Rimu. V svojem *Dnevniku* Mark Avrelij dogodkov ni posebej tematiziral, čeprav je eno od razmišljanj naslovljeno »Napisano med Kvadi« (τὰ ἐν Κουάδοις), naslednje pa »V Karnuntu« (τὰ ἐν Καρνούντω). O stanju virov več v nadaljevanju.

21 Za natančnejšo obnovo poteka t.i. »markomanskih« vojn gl. kratek pregled s temeljno literaturo pri Bratož, *Rimska zgodovina*, 281–84; za vpliv vojn na ozemlju v obsegu današnje Slovenije gl. Šašel Kos, *V srcu rimskega imperija*, 237–44;

omenjenim vdorom, verjetno leta 168, je sledila katastrofalna invazija Markomanov in Kvadov, ki je prodrla globoko v osrčje imperija:²² Germani so prodrli vse do Verone, oblegali so Akvilejo in opustošili Opitergij (*Opitergium*, dan. Oderzo). Cesarski pohodi proti germanskim in drugim sosednjim plemenom so v pisnih virih razdeljeni na dve fazi: *expeditio Germanica prima in secunda*. Prva faza se je začela l. 168/169 in se formalno končala z zmagoslavjem Marka Avrelija in njegovega sina Komoda decembra 176. Druga faza se je začela poleti 178 in končala po smrti Marka Avrelija z zmagoslavjem njegovega naslednika Komoda, oktobra l. 180.

Vprašanje je, koliko so se Rimljani in sam Mark Avrelij zavedali nevarnosti invazije še pred katastrofalnim vdorom Germanov čez limes l. 168. Sodeč po (kronološko razmršeni) obnovi dogodkov iz *Cesarske zgodovine* se je Mark Avrelij »pripravljaj na vojno z vso skrbnostjo [...] K vojni so se napravljala vsa ljudstva vse od Ilirika do Galije, med njimi Markomani, Varisti, Hermunduri, Kvadi, Svebi, Sarmati, Lakringi in Buri, z njimi vred pa še Viktualii, Osi, Besi, Koboti, Roksolani, Bastarni, Alani, Pevkini in Kostoboki.«²³ Vsekakor je Mark Avrelij še pred invazijo v Italiji organiziral nabor dveh novih legij, II. in III. italske legije, stacioniranih v Noriku in Retiji.²⁴ Glede na dodatno zaostrene razmere zaradi kuge, ki so jo prinesli vojaki z vzhodne fronte, je bila vojaška logistika med leti 167 in 177 dodatno okrepljena s povečanim naborom rekrutov iz vseh plasti družbe in suspenzom vojaških odpustov. S tem je rimska vojska že l. 168 prešla v ofenzivo, s katero lahko morebiti povežemo odposlanstvo enajstih germanskih plemen v naslednjem letu,²⁵ ki ga omenja Kasij Dion.

Kronologija teh dogodkov je za našo argumentacijo osrednjega pomena; vsekakor je na mestu vprašanje, kdaj je prišlo do enega

natančnejši pregled z obsežnim seznamom literature v Birley, »The Wars and Revolts«, 222–33.

22 Cass. Dio 72,3,2.

23 *SHA*, Marc. 21–22: *omni praeterea diligentia paravit legiones ad Germanicum et Marcomannicum bellum. et, ne provincialibus esset molestus, auctionem rerum aulicarum, ut diximus, fecit in foro divi Traiani, in qua praeter vestes et pocula et vasa aurea etiam signa cum tabulis magnorum artificum vendidit. Marcomannos in ipso transitu Danuvii delevit et praedam provincialibus reddidit. Gentes omnes ab Illyrici limite usque in Galliam conspiraverant, ut Marcomanni Varistae Hermunduri et Quadi Suebi Sarmatae Lacringes et Buri hi aliique cum Victualis Osi Bessi Cobotes Roxolani Bastarnae Alani Peucini Costoboci. imminebat et Parthicum bellum et Britannicum.*

24 Šašel Kos, *V srcu rimskega imperija*, 241.

25 *Ibid.*, 238.

najpomembnejših vojnih ukrepov, namreč vzpostavitve t.i. Pretenture Italije in Alp (*Praetentura Italiae et Alpium*). V prvi fazi vojne se je namreč Mark Avrelij nemudoma odzval in izdal vrsto izrednih ukrepov, od katerih je bil eden najpomembnejših ustanovitev »vojne krajine«²⁶ l. 168²⁷ – območja posebne zaščite oz. globinske obrambe²⁸ za varstvo Italije in Alp na strateško najbolj občutljivem območju ilirsko-italskih vrat, skozi katerega so pred tem barbari vdrli v Italijo. Splošno mnenje je, da je to območje onkraj vzhodnoalpskega loka obsegalo velike dele Recije, Panonije, Dalmacije in Norika, raztezalo se je od mesta Forum Iulii (Čedad) in njegovega ozemlja, prek Emone in Celeje do Tarsatike (Reka).²⁹ Nastal je alpski pas, ki je, čeprav je pripadal različnim upravam, predstavljal enoten obrambni sistem, podrejen enemu poveljstvu.³⁰

Po pomembnih zmagah na Donavi je bilo to posebno območje l. 171 ukinjeno; z eliminiranjem neposredne nevarnosti so prenehali tudi obrambni ukrepi za alpske prelaze. Ko je bil v vzhodnem delu alpskega loka vzpostavljen red in zagotovljena varnost, je bilo posebno pooblastilo za pretenturo preklicano.

ANTIČNI VIRI O PRETENTURI?

Za razliko od kasnejših obrambnih sistemov na slovenskih tleh (*Claustra Alpium Iuliarum*) je bila pretentura v bistvu efemeran pojav, zato ni posebej nenavadno, da je v antičnih virih pustila komaj kako sled – sploh glede na siceršnje stanje poročil o vojnah z Germani v virih, ki jih obravnavamo v nadaljevanju. Vendar pa si o odsotnosti omemb pretenture velja zastaviti nekaj vprašanj. Odgovor na vprašanje, za kakšno strukturo je šlo, se namreč kljub pomislekom³¹ zdi nedvoumen.

Počastitveni napis za upravitelja pretenture, nekdanjega konzula Kvinta Antistija Adventa (*Quintius Antistius Adventus Postumius*

26 Bratož, *Rimska zgodovina*, 282. Vprašanje posebnega pomena je, kdaj natanko je bilo to območje posebnega pomena dejansko ustanovljeno.

27 Gl. Kerr, »The Praetentura Italiae et Alpium«, 407, za utemeljitev te kronologije; gl. tudi Fitz, »Zu der Geschichte«.

28 Kos, »Claustra Alpium Iuliarum – Protecting Late Roman Italy«, 236–7.

29 Šašel Kos, *V srcu rimskega imperija*, 239.

30 Šašel, »Über Umfang und Dauer«; gl. tudi Lazar, »Tile Workshop«, 280–1 o podrobnostih ustanovitve in morebitni povezavi s Titom Varijem Klementom (*Titus Varius Clemens*) iz Celeje.

31 Gl. Vannesse, »Claustra Alpium Iuliarum«, 333 (op. 11) za mnenje, da zaradi kratkotrajnosti ukrepa pretenture ni mogoče šteti za obrambni sistem, pač pa zgolj napotitev dveh legij na to območje. Z mnenjem polemizirava v zaključku.

Aquilinus)³² jo namreč omenja v natanko takšni formulaciji (*praetentura Italiae et Alpium*);³³ sklepati smemo, da je bil izraz »pretentura« tehnični termin³⁴ in se je kot tak nanašal na formalno razumljeno strukturo.

Kakor smo že omenili, so zgodovinski viri, ki se nanašajo na germanske vojne, skopi: najzanesljivejši primarni vir za to obdobje je Kasij Dion (*L. Claudius (?) Cassius Dio Cocceianus*, ca. 155–ca. 235), ki je bil v času markomanskih vojn dovolj star, da se je dogodkov že aktivno zavedal, obenem pa je bil zaradi svoje kasnejše kariere dovolj izkušen³⁵ in poučen, da je lahko poročila, ki naj bi jih zbiral zelo marljivo,³⁶ tudi pravilno vrednotil. Žal je velik del Dionove »Rimske

32 *PIR* 142–143 (Antistius, 754).

33 [-----Q(uinto) Antistio Advento]
Q(uinti) f(ilio) Quir(ina) Postumio A[q]u[i]-
lino co(n)s(uli) sacerdoti fetia-
li leg(ato) Aug(usti) pr(o) pr(aetore) provinc(iae) Ger-
maniae inferioris leg(ato) Aug(usti)
at(!) praetenturam Italiae et
Alpium expeditione Germa-
nica cura(tori) operum locorumq(ue)
publicorum leg(ato) Aug(usti) pr(o) pr(aetore)
provinc(iae) Arabiae leg(ato) Aug(usti) leg(ionis)
VI ferratae et secundae ad/iutricis translato in eam ex-
peditione Parthica qua do-
natus est donis militaribus
coronis murali vallari au-
rea hastis puris tribus ve-
xillis duobus praetori leg(ato)
pr(o) pr(aetore) provinc(iae) Africae tr(ibuno) pl(ebis) se-
viro eq(uitum) R(omanorum) q(uaestori) pr(o) pr(aetore) provinc(iae)
Macedoniae tribuno mil(itum)
leg(ionis) I Minerviae p(iae) f(idelis) IIIIvir(o)
viarum curandarum
Sex(tus) Marcus Maximus ob in-
signem eius in se benivolen-
tiam s(ua) p(ecunia) p(osuit) d(e)d(icavit)
(HD064285 = AE 1893, 0088 = ILLg 2, 4681 = ILS 8977); gl. tudi Bigliardi, »La
praetentura Italiae et Alpium«, 298–9.

34 V vojaškem jeziku je izraz *praetentura* prvotno označeval prostor v vojaškem taboru med *porta praetoria* in poveljstvom. Od tod verjetno izvira pomen obmejnega območja z vojaško posadko (Bigliardi, »La praetentura Italiae et Alpium«, 299).

35 Birley, »Cassius Dio and the *Historia Augusta*«, 13.

36 Šašel Kos, »Kasij Dion«, 191; za temeljno študijo Kasija Diona gl. Millar, *A Study of Cassius Dio*; za oceno Diona kot pisca zgodovine v cesarskem obdobju pred kratkim Schulz, »Historiography and Panegyric«.

zgodovine« (Ῥωμαϊκὴ Ἱστορία), ki zajema obdobje od začetkov Rima do 229 po Kr., ohranjen fragmentarno v Ksifilinovem prepisu, kar velja še posebej za 72. knjigo, ki popisuje dogodke med markomansko vojno za časa Marka Avrelija.

Bistveno manj zanesljiv vir je t.i. »Cesarska zgodovina« (*Historia Augusta* – v nadaljevanju *HA*),³⁷ zbirka življenjepisov rimskih vladarjev (117–284), ki je tudi nastaja)l precej kasneje – vsekakor ne prej kakor za časa Dioklecijana (vendar je možno, da so glede na posvetilo Konstantinu Velikemu nekateri življenjepisi nastali tudi še kasneje).³⁸ Nesigurnost avtorstva dela, obenem pa fiktivni vložki epizod in anekdot pod vprašaj postavljajo verodostojnost tekstov (vsaj en življenjepis je popolnoma izmišljen), ki si kronološko sledijo z večletnimi vrzeli. Na splošno pa vendarle velja, da so zgodnejši življenjepisi še razmeroma dobro podprti z zgodovinskimi podatki³⁹ (in da bi morda lahko šlo celo za prepise danes izgubljenih življenjepisov Marija Maksima (*L. Marius Maximus Perpetuus Aurelianus*)⁴⁰ – oziroma bi lahko Maksimovi življenjepisi služili *HA* vsaj kot predloga oz. vir podatkov),⁴¹ kar velja tudi za življenjepis Marka Avrelija.

Dion o pretenturi ne spregovori neposredno, pač pa v zelo sumarnem opisu omeni »trajno nastanitev« Marka Avrelija v Panoniji: »Cesar se je dolgo časa, lahko bi rekli skoraj vse svoje življenje, boril z barbari na območju Histra,⁴² tako z Jazigi kakor z Markomani, pri čemer je za svoje oporišče uporabljal Panonijo. Šest tisoč Langobardov in Obijev je prečkalo Hister, toda konjenica pod Vindeksom se je odpravila nadnje in prišla je tudi pehota, ki ji je poveljeval Kandid, tako da so bili barbari premagani. Potem so barbari, ki jih je takšen izid njihovega prvega podviga spravil v preplah, poslali odposlance k Jaliju Basu, upravitelju Panonije, in v ta namen izbrali Balomarija, kralja Markomanov, in deset drugih, po enega za vsako ljudstvo. Ti odposlanci so sklenili mir, ki so ga potrdili s prisego, in se vrnili domov. [...] Mark Antonin je ostal v

37 Šašel Kos, *Zgodovinska podoba prostora*, 21; gl. tudi Grošelj, »Pisci cesarske zgodovine«.

38 Pobežin, »*In quodam libro Graeco*«, 87–88.

39 Vendar pa je treba posebej izpostaviti, da zlasti v kasnejših življenjepisih *HA* sklicevanje na vire postane izjemno površno in splošno; prim. Pobežin, »*In quodam libro Graeco*«.

40 *PIR* 205–207 (Marius Maximus, 308).

41 Birley, »Cassius Dio and the *Historia Augusta*«, 18.

42 Tj. Donave.

Panoniji, da bi sprejemal odposlanstva barbarov, saj so tudi še tedaj k njemu prihajala v velikem številu.«⁴³

Markov življenjepis je v *HA* sestavljen dokaj shematično, pri čemer je Verova smrt nekakšna cezura: pogl. 1–14 pregledujejo dogodke do Verove smrti, pogl. 15–29 pa dogodke po njej,⁴⁴ kar ustvari kronološko in vsebinsko neuravnoteženo interpretacijo dogodkov, saj je Verov prispevek v prvi fazi markomanske vojne zmanjšan na nerealno minimalno vlogo, drugi del pa po kakovosti in časovni doslednosti, kakor bomo videli, tudi zaostaja za prvim.⁴⁵ Dogodke, ki nas zanimajo v okviru prve faze vojne, bomo skušali urediti po kronološkem zaporedju.

V prvem delu (1–14) je vojna z Germani tematizirana v 12. in 13. in nato še 14. poglavju, začevši s pogledom na razmere ob koncu partske vojne: »Medtem ko je še vedno potekala partska vojna, je izbruhnila markomanska vojna, ki so jo tamkaj navzoči dolgo spretno odlagali, da bi se vojna proti Markomanom začela šele po koncu vojne na vzhodu. Že v času lakote je cesar ljudem namigoval na to vojno, in ko se je njegov brat po petih letih službe vrnil, je zadevo sprožil v senatu, češ da vojna proti Germanom zahteva prisotnost obeh cesarjev. Strah pred to markomansko vojno je bil tako velik, da je Antonin z vseh strani poklical duhovne, opravil verske obrede in vsestransko očistil mesto, zaradi česar je tudi zamujal z odhodom na bojišče.«⁴⁶ [= 166/167]

43 Cass. Dio 72.3–11: [Xiph. 259, 10–13 =] τὸν μέντοι Κάσσιον ὁ Μάρκος τῆς Ἀσίας ἀπάσης ἐπιτροπεύειν ἐκέλευσεν. αὐτὸς δὲ τοῖς περὶ τὸν Ἴστρον βαρβάρους, Ἰάζυξί τε καὶ Μαρκομάνους, ἄλλοτε ἄλλοις χρόνον συχνὸν ὡς εἶπεῖν δι' ὅλου τοῦ βίου, τὴν Παννονίαν ἔχων ὀρημητήριον, ἐπολέμησε. [Petr. Patr. exc. de leg.G 6 =] [1a ὅτι] Λαγγοβάρδων καὶ Ὀβίων ἐξακισχιλίων τὸν Ἴστρον περαιωθέντων, τῶν περὶ Βίνδικα ἰππέων ἐξελασάντων καὶ τῶν ἀμφὶ Κάνδιδον πεζῶν ἐπιφθασάντων, εἰς παντελῆ φυγὴν οἱ βάρβαροι ἐτράποντο, ἐφ' οἷς οὕτω πραχθεῖσιν ἐν δέει καταστάντες ἐκ πρώτης ἐπιχειρήσεως οἱ βάρβαροι, πρέσβεις παρὰ Ἰάλλιον Βάσσον τὴν Παννονίαν διέποντα στέλλουσι, Βαλλομάριόν τε τὸν βασιλέα Μαρκομάνων καὶ ἑτέρους δέκα, κατ' ἔθνος ἐπιλεξάμενοι ἕνα. καὶ ὄρκους τὴν εἰρήνην οἱ πρέσβεις πιστωσάμενοι οἴκαδε χωροῦσιν. [...] Μάρκος Ἀντωνίνος ἐν τῇ Παννονίᾳ κατέμεινε, ἵνα καὶ ταῖς τῶν βαρβάρων πρεσβείαις χρηματίζη. πολλοὶ γάρ καὶ τότε πρὸς αὐτὸν ἦλθον ...

44 Gl. Birley, »Cassius Dio and the *Historia Augusta*«, 21–22, za natančnejšo razčlemba Merkovega (in Verovega) življenjepisa.

45 Ibid., 26.

46 *SHA*, Marc. 12.13–13.1: Dum Parthicum bellum geritur, natum est Marcomanicum, quod diu eorum qui aderant arte suspensum est, ut finito iam Orientali bello Marcomanicum agi posset. et cum famis tempore populo insinuasset de bello, fratre post quinquennium reverso in senatu egit, ambos necessarios dicens bello Germanico imperatores. tantus autem terror belli Marcomannici fuit ut

V nadaljevanju (14.1–6) sledi razmeroma dobro kronološko urejena pripoved dogodkov od 168 do 171(?): »Cesarja sta se v vojaških opravah naposled odpravila na pot, kajti Viktuali in Markomani, pa tudi druga ljudstva, na katera so pritiskali drugi barbari s severa, so povzročili vsesplošen preplah [= 168] in tudi grozili z vojno, če jih ne bi sprejeli [v Italiji]. Pohod je zalegel, kajti ko sta cesarja prišla do Akvileje [= 168], se je več kraljev skupaj s svojimi ljudstvi umaknilo in usmrtilo povzročitelje nemirov. [...] Nazadnje sta prečkala Alpe in se podala naprej ter ukrenila vse potrebno za zavarovanje Italije in Ilirika.«⁴⁷

Odlomek iz drugega dela, ki smo ga deloma citirali že zgoraj,⁴⁸ zelo površno še enkrat obnovi dogodke, povezane z vojno, ko je bil Lucij Ver še na partski fronti. Kronologija tega dela je povsem porušena, prinaša pa omembe dogodkov, ki jih v prvem delu ni, zlasti novačenje dveh novih legij: »Dejanja Marka Antonina po bratovi smrti so bila pa naslednja [...] Preden se je odpravil na vojno proti Germanom in še preden se je izteklo obdobje žalovanja, je svojo hčer poročil s Klavdijem Pompejanom, sinom rimskega viteza v zrelih letih, ki je bil iz Antiohije in ni bil dovolj plemenitega rodu (dasiravno ga je Mark kasneje dvakrat postavil za konzula) [...] Ker je v tem času še vedno divjala kuga, je skrbno oživil čaščenje bogov in hkrati usposabljal sužnje za vojaško službo – tako kot v punski vojni –, ki jih je po zgledu Volonov imenoval prostovoljci. Oborožil je tudi gladiatorje in jih imenoval Sposobni ter celo razbojnike iz Dalmacije in Dardanije spremenil v vojake. Poleg tega je oborožil tudi Diogmite in celo najel pomočnike iz vrst Germanov za služenje proti Germanom. Poleg vsega tega je z vso skrbnostjo nadaljeval z vpisovanjem legij za markomansko in germansko vojno. Da pa vse to ne bi bilo v breme provincam, je na Forumu božanskega Trajana priredil dražbo dvorne opreme in tam poleg halj in zlatega posodja prodal celo kipe in slike velikih umetnikov. Med prečkanjem Donave je premagal Markomane, plen pa je vrnil provincialom. Vsa ljudstva

undique sacerdotes Antoninus acciverit, peregrinos ritus impleverit, Romam omni genere lustraverit retardatusque bellica profectione sit.

- 47 Ibid. 14.1–6: *Profecti tamen sunt paludati ambo imperatores et Victualis et Marcomannis cuncta turbantibus, aliis etiam gentibus, quae pulsae a superioribus barbaris fugerant, nisi reciperentur, bellum inferentibus. nec parum profuit ista profectio, cum Aquileiam usque venissent. nam plerique reges et cum populis suis se retraxerunt et tumultus auctores interemerunt. Quadi autem amisso rege suo non prius se confirmaturos eum qui erat creatus dicebant, quam id nostris placuisset imperatoribus. [...] denique transcensis Alpibus longius processerunt composueruntque omnia, quae ad munimen Italiae atque Illyrici pertinebant.*

48 Gl. op. p. č. 23.

od meja Ilirika do Galije so se bila napravila na vojno [...] Poleg tega je grozila vojna v Partiji in Britaniji.«⁴⁹

CONCLUSIO

Čeprav je bila pretentura, kakor smo že dejali, efemeren pojav, pa nam mora prav grajeni stalni tabor II. italske legije na Ločici pri Polzeli služiti kot opora za argument, da pretentura ni bila *mišljena* kot nekaj kratkotrajnega, zato si dejansko zasluži ime »obrambni sistem«,⁵⁰ saj je odigrala svojo vlogo.⁵¹ Toda edini moment v zgoraj citiranem odlomku iz »Cesarske zgodovine« (na katerega se moramo zaradi globokih vrzeli v Dionovem tekstu opirati tem tesneje), ki morda namiguje na vzpostavitev pretenture, je v 14.6, da sta cesarja »ukrenila vse potrebno za zavarovanje/utrjevanje Italije in Ilirika («*composueruntque omnia, quae ad munimen Italiae atque Illyrici pertinebant*«).

Če je to *edina* omemba pretenture – in še ta nanjo namiguje na zelo neotipljiv način –, se moramo vprašati, zakaj pretentura v virih ni odmevala pogosteje? Delno smo na to vprašanje odgovorili že s pregledom stanja virov za to obdobje – obenem pa tudi z ugotovitvijo, da je bila kot vojni ukrep preveč kratkotrajna. Obenem lahko morda po razlago sežemo v kasnejše vire, in sicer ne za pretenturo, pač pa za kasnejšo obrambno linijo, tj. *Claustra Alpium Iuliarum*, ki je bila zgrajena v poznem tretjem oz. zgodnjem četrtem stol.⁵² Pregled

49 *SHA*, Marc. 20–21: Sed Marco Antonino haec sunt gesta post fratrem [...] Profiscens ad bellum Germanicum filiam suam non decurso luctus tempore grandaevio equitis Romani filio Claudio Pompeiano dedit genere Antiochensi nec satis nobili (quem postea bis consulem fecit) [...] Instante sane adhuc pestilentia et deorum cultum diligentissime restituit et servos, quemadmodum bello Punico factum fuerat, ad militiam paravit, quos voluntarios exemplo volonum appellavit. Armavit etiam gladiatores, quos obsequentes appellavit. Latrones etiam Dalmatiae atque Dardaniae milites fecit. Armavit et Diogmitas. Emit et Germanorum auxilia contra Germanos. Omni praeterea diligentia paravit legiones ad Germanicum et Marcomannicum bellum. Et, ne provincialibus esset molestus, auctionem rerum aulicarum, ut diximus, fecit in foro divi Traiani, in qua praeter vestes et pocula et vasa aurea etiam signa cum tabulis magnorum artificum vendidit. Marcomannos in ipso transitu Danuvii delevit et praedam provincialibus reddidit. Gentes omnes ab Illyrici limite usque in Galliam conspiraverant [...] imminebat et Parthicum bellum et Britannicum.

50 Vannesse, »*Claustra Alpium Iuliarum*«, 333 (op. 11).

51 Kerr, »*The Praetentura Italiae et Alpium*«, 407.

52 Kos, »*Claustra Alpium Iuliarum – Protecting Late Roman Italy*«, Zaccaria, »*Claustra Alpium Iuliarum: A Research Plan*«, gl. tudi Kos, »*Izgradnja zapornega sistema *Claustra Alpium Iuliarum**«. Za vprašanja kronologije izgradnje

antičnih virov za *claustra* (omejili se bomo le na nekaj avtorjev), ki jih s tem izrazom omenja šele Amijan Marcelin (31.11.3), pokaže, da je vrsta avtorjev o tej zapori, ki je morala biti dobro znana, saj je učinkovito nadzorovala pretok blaga in ljudi ne na meji imperija, pač pa na vstopu v Italijo, poročala kot o »braniku« (*praesidium*),⁵³ »zidu« (τεῖχος/*murus*)⁵⁴ ali »nasipu/okopu/utrdbi« (*vallum*),⁵⁵ kar kaže, da tudi v drugi polovici četrtega stoletja še ni bilo poenotenega, ustaljenega izraza za obrambno strukturo, ki je bržkone delovala že več kakor pol stoletja.

Kot sklepno misel lahko odpremo razpravo o virih za »Cesarsko zgodovino«, ki je Markov življenjepis črpala iz močno redigiranega življenjepisa Marija Maksima.⁵⁶ Razlaga, da je bil Maksimov življenjepis predolg (*verbosus*), zato je v *SHA* razkosan in mestoma (zlasti v drugi polovici) »začinjen«, nam je morda v pomoč: kronološko konsistentni deli v prvem delu Markovega življenjepisa v *SHA* kažejo na dosledno upoštevanje (Maksimove) kakovostne literarne predloge. Je potemtaka izraz *munimen* v *SHA* poznavalska omemba obrambnega sistema? Marija Maksima, ki se je rodil v zadnjih letih vladavine Antonina Pija ali morda v začetku vladavine Marka Avrelija, je vladavina Marka Avrelija zanimala dovolj živo, da je o njem napisal obsežno delo v (vsaj) dveh knjigah.⁵⁷ Ob koncu vojne z Germani je bil dovolj star – obenem pa je bil izobražen in je opravil vojaško kariero⁵⁸ – da bi bil z dogodki dobro seznanjen tudi po tehnični plati.⁵⁹

Osmuk, »Ajdovščina – Castra: Stanje arheoloških raziskav (1994)«, Kusetič »Claustra Alpium Iuliarum« (zlasti 28–30).

53 *SHA*, Aurel. 37.5–6 (multi ferunt Quintilium, fratrem Claudii, cum in praesidio Italico esset).

54 Jul., *Or.* II, 71c (τὸ δὲ ὑπὲρ τῶν Ἰταλικῶν τεῖχος παλαιὸν τε ἦν φρούριον); Ambr., *De obitu Valentiniani consolatio* 4 (Nos adhuc murum Alpius addere parabamus ...).

55 Ambr., *De excessu fratris sui Satyri* 1.31 (o vdoru Kvadov in Sarmatov I. 374: ... si nunc urgeri Italiam tam propinquo hoste cognosceres, quantum ingemisceres, quam dolores in Alpium vallo summam nostrae salutis consistere ...).

56 Birley, »Cassius Dio and the *Historia Augusta*«, 19–20.

57 *SHA*, Av. Cass. 9.5: Si quis autem omnem hanc historiam scire desiderat, legat Marii Maximi secundum librum de vita Marci, in quo ille ea dicit quae solus Marcus mortuo iam Vero egit.

58 *PIR* 206.

59 Članek je deloma rezultat raziskav na projektu »Imperij in preobrazba žanrov v rimski književnosti« (J6-2585), ki ga financira ARIS, in raziskovalnega programa (Nova) Kulturna zgodovina intelektualne dediščine: Slovenski historični prostor v evropskem kontekstu« (P6-0440), ki ga financira ARIS.

BIBLIOGRAFIJA

- Bigliardi, Giulio. »La *praetentura Italiae et Alpium* alla luce di nuove ricerche archeologiche«. *Aquileia Nostra* 78 (2007): 297–314.
- Birley, Anthony R. »The Wars and Revolts«. V: *A Companion to Marcus Aurelius*, ur. Marcel van Ackeren, 217–33. Malden: Wiley–Blackwell, 2012.
- Bratož, Rajko. *Rimska zgodovina 1: Od začetkov do nastopa cesarja Dioklecijana*. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2007.
- Fitz, Jenö. »Zu der Geschichte der *Praetentura Italiae et Alpium* im Laufe der Markomannenkriege«. *Arheološki vestnik* 19 (1968): 43–51.
- Grošelj, Nada. »Pisci cesarske zgodovine«. V: *Zgodovina historične misli 1: Od Homerja do začetka 21. stoletja*, ur. Oto Luthar, Gregor Pobežin, Marjeta Šašel Kos in Nada Grošelj, 323–7. Ljubljana: Založba ZRC, 2016.
- Harper, Kyle. *The Fate of Rome: Climate, Disease, and the End of an Empire*. Princeton: Princeton University Press, 2017.
- Heinrichs, Johannes, Werner Eck, Edmund Groag, Matthäus Heil, Arthur Stein, Marietta Horster, Leiva Petersen, Klaus-Peter Johne, Andreas Kriekhaus, Anika Strobach, Ladislav Vidman in Klaus Wachtel. *Prosopographia Imperii Romani Saec. I. II. III*. Berlin: de Gruyter, 1933.
- Jarrat, C. Susan. »An Imperial Anti-Sublime: Aristides' *Roman Oration* (or. 26)«. V: *Aelius Aristide écrivain*, ur. Laurent Pernot, Giancarlo Abbamonte, Mario Lamagna, Maria Consiglia Alvino, 213–229. Turnhout: Brepols, 2016.
- Kerr, William George. »The *Praetentura Italiae et Alpium*: New Numismatic Perspectives«. V: *Roman Frontier Studies 1995*, ur. W. Groenman-van Waateringe, B. L. van Beek, W. J. H. Willems, S. L. Wynia, 405–9. Oxford: Oxbow Books, 1997.
- Kos, Peter. »Claustra Alpium Iuliarum – Protecting Late Roman Italy.« *Studia Europaea Gnesnensia* 7 (2013): 233–61.
- . »Izgradnja zapornega sistema *Claustra Alpium Iuliarum*: Zgodovinski, arheološki in numizmatični viri«. V: *Claustra Alpium Iuliarum – med raziskovanjem in upravljanjem*, ur. Jure Kusetič, 112–132. Ljubljana: Inštitut Ivan Michler, 2014.

- Kusetič, Jure. »Claustra Alpium Iuliarum«. V: *Claustra patefacta sunt Alpium Iuliarum*, ur. Josip Višnjić in Katharina Zanier, 12–37. Zagreb: Hrvatski restauratorski zavod, 2020.
- Lazar, Irena. »Roman Tile Workshop at Vransko – Archaeology, Ager of Celeia and Roman History – Rimska opekarna na Vranskem – arheologija, celejski ager in rimska zgodovina«. V: *Evidence of the Roman Army in Slovenia – Sledovi rimske vojske na Slovenskem*, ur. Janka Istenič, Boštjan Laharnar in Jana Horvat, 269–83. Ljubljana: Narodni muzej Slovenije, 2015.
- MacMullen, Ramsay. »Barbarian Enclaves in the Northern Roman Empire.« *L'antiquité classique* 32, št. 2 (1963): 552–61.
- Millar, Fergus. *A Study of Cassius Dio*. Oxford: Clarendon, 1964.
- Osmuk, Nada. »Ajdvovščina – Castra: Stanje arheoloških raziskav (1994)«. *Arheološki vestnik* 48 (1997): 119–30.
- Pernot, Laurent. »Aelius Aristides and Rome«. V: *Aelius Aristides Between Greece, Rome, and the Gods*, ur. William V. Harris, 173–201. Leiden: Brill, 2008.
- Pobežin, Gregor. »In quodam libro Graeco: Raba in navajanje grških virov pri 'piscih' Cesarske zgodovine«. *Keria* 12, št. 1 (2010): 85–101.
- Schlude, Jason M. *Rome, Parthia, and the Politics of Peace: The Origins of War in the Ancient Middle East*. London: Routledge, 2020.
- Schulz, Verena. »Historiography and Panegyric: The Deconstruction of Imperial Representation in Cassius Dio's *Roman History*«. V: *Cassius Dio: Greek Intellectual and Roman Politician*, ur. Carsten Hjort Lange in Jesper Majbom Madsen, 276–96. Leiden: Brill, 2016.
- Šašel, Jaroslav. »Über Umfang und Dauer der Militärzone Praetentura Italiae et Alpium zur Zeit Mark Aurels«. *Museum Helveticum* 31, št. 6 (1974): 225–33.
- Šašel Kos, Marjeta. *V srcu rimskega imperija: Zgodovina slovenskega prostora v antiki do vlade Maksimina Tračana*. Zbirka *Zgodovinskega časopisa* 51. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2020.
- . *Zgodovinska podoba prostora med Akvilejo, Jadranom in Sirmijem pri Kasiju Dionu in Herodijanu*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1986.

Šašel Kos, Marjeta. »Kasij Dion«. V: *Zgodovina historične misli 1: Od Homerja do začetka 21. stoletja*, ur. Oto Luthar, Gregor Pobežin, Marjeta Šašel Kos, Nada Grošelj, 191–9. Ljubljana: Založba ZRC, 2016.

Vannesse, Michael, »I *Claustra Alpium Iuliarum*: Un riesame della questione circa la difesa del confine nord-orientale dell'Italia in epoca tardoromana«. *Aquileia nostra* 78 (2007): 313–40.

Zaccaria, Mario. »*Claustra Alpium Iuliarum*: A Research Plan«. *Haemus Journal* 1 (2012): 135–67.

IZVLEČEK

Markomanske vojne so bile največji in najboljšežnejši oboroženi spopad rimske vojske in barbarskih plemen ob osrednjem Podonavju – Markomanov, Kvadov in Sarmatov skupaj s še drugimi plemeni. Vojne z germanskimi plemeni so svoje prve kali kazale že v obdobju Antonina Pija, miroljubnega predhodnika Marka Avrelija, ki je težnje uzurpatorjev skrbno umirjal s konsistentnim pacifizmom. V Panonijo so prihajala poslanstva germanskih kraljevin izza Donave, ki so vznemirjala z vestmi o premikih barbarskih ljudstev s severa. Trgovanje barbarskih ljudstev z rimskimi državljani na mejah rimske države in migracije v germanskem bazenu plemen so v pasu ob limesu predstavljali težnje le-teh po dodatnem habitatu znotraj imperija. Apijan piše, da so poslanstva teh plemen prišla celo v Rim k cesarju Antoninu Piju in ga prosila za sprejem v imperij. Kontinuirani pritiski so eskalirali najverjetneje v l. 166, ko je bil velik del rimske garnizije stacioniran na vzhodni meji v boju s Parti. Limes je bil v tem obdobju slabo zavarovan, saj so bile čete legij, stacioniranih od Rena do Donave, poslani na fronto s Parti. Kljub prizadevanju cesarskih namestnikov v obeh Panonijah, da bi preprečili izbruh vojne na utrjeni državni meji z Donavo, je barbarom uspel preboj čez limes in posledično prodor vse do Akvileje in Opitergija. Boleča zavest o ranljivosti Italije, ki jo je avgustejski mir (*Pax Romana*) uspaval za več rodov, je prinesla nagel zasuk v obrambi. Pričujoče besedilo pretresa dva glavna vira za dogodke med germansko-sarmatsko vojno in postavlja vprašanja o odsotnosti omemb pomembnega obrambnega sistema, t.i. »Pre-tenture Italije in Alp«.

KLJUČNE BESEDE: Pretentura Italije in Alp, germansko-sarmatske vojne, Markomani, Kvadi, Mark Avrelij, Lucij Ver, Kasij Dion, *Cesarska zgodovina*, antični viri

Some Observations about the Ancient Sources on the *Praetentura Italiae et Alpium*

ABSTRACT

The Marcomannic Wars were the largest and most extensive armed conflict between the Roman army and the barbarian tribes of the central Danube region – the Marcomanni, the Quadi and the Sarmatians, along with other tribes. The wars with the Germanic tribes had their first signs in the time of Antoninus Pius, the peace-loving predecessor of Marcus Aurelius, who carefully tempered the aspirations of the usurpers with a consistent pacifism. In Pannonia, missions from the Germanic kingdoms across the Danube came to disturb Pannonia with news of the movements of barbarian peoples from the north. The trade of barbarian peoples with Roman citizens on the borders of the Roman state and the migration of the Germanic tribes in the Germanic basin of the tribes in the *limes* belt represented their aspirations for an additional habitat within the empire. Apian writes that missions of these tribes even came to Rome to the Emperor Antoninus Pius and asked to be admitted into the empire. The relentless and continuous pressure escalated probably in AD 166, when a large part of the Roman garrison was stationed on the eastern border to fight the Parthians. *Limes* was poorly defended during this period as legions stationed from the Rhine to the Danube were sent to the front with the Parthians. Despite the efforts of the imperial viceroys in both Pannoniae to prevent the outbreak of war on the fortified Danube border, the barbarians succeeded in breaking through the *limes* and consequently spilling across the country as far as Aquileia and Opitergium. The painful awareness of Italy's vulnerability, lulled for generations by the Peace of Augustus (*Pax Romana*), meant a sudden turn in defence. The present text examines the two main primary sources for the events of the German-Sarmatian War and raises questions about the absence of references to an important defence system, the so-called *Praetentura Italiae et Alpium*.

KEYWORDS: The *Praetentura Italiae et Alpium*, wars with German and Sarmatian tribes, the Marcomanni, the Quadi, Marcus Aurelius, Lucius Verus, Cassius Dio, *Historia Augusta*, ancient sources